

Mateusz Antoniuk <https://orcid.org/0000-0002-1608-2691>
Uniwersytet Jagielloński

Wstęp

Introduction

Co ciekawego działo się, dzieje lub może się dziać z literaturą polską w polu różnorodnych relacji z literaturami tworzonymi w innych językach i kulturach? W jakich wymianach, transferach i interakcjach uczestniczy literatura polska, włączana i włączająca się w globalną sieć przepływów zwaną „literaturą światową”? A przede wszystkim: jak ten relacyjny, usieciowiony modus istnienia literatury można i warto opisywać?

Nie są to, rzecz jasna, pytania nowe, nigdy dotąd niestawiane – a jednak to wokół nich ogniskuje się ten numer „Kontekstów Kultury”. Do ich ponownego sformułowania skłania nas niedawna książka Justina Quinna *Between Two Fires: Transnationalism and Cold War Poetry* (2015), czyniąca swym tematem szerokie spectrum zjawisk, które najogólniej określić można jako kulturowy transfer dwukierunkowy, dokonujący się między literaturą czeską i literaturami anglojęzycznymi (w tym zwłaszcza literaturą amerykańską) w drugiej połowie XX wieku, w okresie zimnej wojny. Książka ta wydaje się ciekawa nie tylko jako szczegółowe historyczne studium konkretnego, zamkniętego już procesu kulturowego, ale także jako możliwa inspiracja do myślenia o problemie innych wymian dwustronnych, zachodzących między współczesnymi sobie, stykającymi się (na różne sposoby) kulturami (językami, środowiskami, literaturami etc.). A więc również o wymianach, w których jedną ze stron była lub jest literatura polska.

Numer zainspirowany książką Quinna otwiera szkic *Przekłady, kanony, przemieszczenia* autorstwa – współredagującej niniejszy zeszyt – Aleksandry Kremer. Jest to tytułowy (i w pewnym sensie programowy) artykuł numeru. Autorka przybliży część tez i argumentacji Quinna i zachęca do zadania dalszych pytań o „dwustronne wymiany”, w które angażowała się, czy była angażowana, literatura polska – nie tylko i nie przede wszystkim okresu zimnej wojny.

Kolejne zamieszczone w numerze artykuły proponują różne, skonkretyzowane czasowo i geograficznie, ujęcia, poświęcone wybranym „transferom”, „wymianom” czy „kontaktem” polskiej literatury w XX i XXI wieku (choć sporadycznie pojawiają się w nich także odniesienia do wcześniejszych tekstów i zjawisk).

Jerzy Jarniewicz w szkicu poświęconym obecności literatury polskiej w angloamerykańskiej literaturze światowej, zastanawia się, między innymi, nad skutecznością „transferu kulturowego” i możliwymi kryteriami jej oceny. Przekonuje, że silny transfer międzykulturowy, rzeczywiście dalekosiężny w swych skutkach („transfer prawdziwy” – tak to dokładnie autor określa), dokonuje się wówczas, gdy dzieło przełożone z języka na język, z kultury na kulturę, w nowym środowisku językowym i kulturowym staje się aktywną, sprawczą siłą, czynnikiem przekształcającym zastany układ. Do opisanego skomplikowanej mechaniki tego procesu autor proponuje własny termin – „osmoza wielokierunkowa” – testując następnie, w szeregu obserwacji, jego operatywność.

Od pytań o dwustronne relacje literatury polskiej z globalną literaturą anglojęzyczną przechodzimy z kolei do refleksji nad problemem węższym pod względem geograficznym i językowym. Katarzyna Szewczyk-Haake pisze o recepcji polskiej poezji w Szwecji po roku 1989. Komentując szwedzkie przekłady polskich poetek i poetów (ale też poświęcone im teksty krytyczne i literaturoznawcze), badaczka kreśli obraz odbioru dynamicznego, zmieniającego się w czasie: jak się okazuje w samym trybie szwedzkiego czytania polskiej poezji dokonało się w ciągu minionych trzech dekad znaczące przesunięcie.

„Dynamiką” procesów transferowych i recepcyjnych zajmuje się także autor czwartego artykułu. Xavier Farré przygląda się dziejom hiszpańskiej recepcji dwudziestowiecznej polskiej poezji (tej spod znaku Czesława Miłosza, Wisławy Szymborskiej, Zbigniewa Herberta). Głównym bohaterem personalnym tej opowieści okazuje się – choć nie od razu – Adam Zagajewski, jak przekonuje Farré, poeta mający szczególny status w literackiej Hiszpanii. Artykuł poświęca wiele miejsca jawnym i ukrytym powiązaniom między recepcją polskiej szkoły poezji a przemianami zachodzącymi równoległe (to jest w osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych latach XX wieku) w poetyckiej kulturze hiszpańskiej.

Aż trzy artykuły lokują centrum naszej uwagi w Ameryce Południowej – każdy z nich robi to jednak w inny sposób. Obszerny szkic Pau Freixa Terradasa, poświęcony funkcjonowaniu Witolda Gombrowicza w argentyńskim środowisku literackim, jest nieznacznie zmodyfikowanym i przetłumaczonym na język polski fragmentem rozprawy doktorskiej *Recepción de la obra de Witold Gombrowicz en la Argentina y configuración de su imagen en el imaginario cultural argentino*, obronionej na Uniwersytecie Barcelońskim w 2008 roku. Rozprawa ta, w oryginalnej wersji językowej dostępna online (<http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/42056/3/Gombrowicz-Argentina-Freixatesis-castellano.pdf>, dostęp: 12.01.2020) i zyskująca już swoje miejsce w światowej gombrowicologii (zob. m.in. E. Kobyłecka-Piwońska, *Spojrzenia z zewnątrz*).

Witold Gombrowicz w literaturze argentyńskiej (1970–2017), Kraków 2017), ma się ukazać w całości nakładem Wydawnictwa IBL PAN. Południowoamerykański trakt prowadzi dalej z Argentyny do Brazylii: Piotr Kilanowski buduje bardzo dokładną, faktograficzną relację o historii brazylijskich przekładów polskiej literatury (począwszy od lat dziewięćdziesiątych aż do dziś). Ciekawym dopełnieniem tego artykułu jest krótki esej autorstwa Dirce Waltrick do Amaranthe. Brazylijska pisarka, tłumaczka i translatolożka, specjalistka od prozy Jamesa Joyce’a, opowiada w nim o swoich doświadczeniach obcowania z kulturą polską i jej tekstami – od spektaklu Tadeusza Kantora do wierszy Anny Świrszczyńskiej. Obcowania, dodajmy, zapośredniczonego poprzez filtr przekładów i komentarzy. Tym samym oprócz analiz mechaniki i dynamiki „transferów międzykulturowych” pojawia się w zeszycie osobiste świadectwo odbiorcy, beneficjenta transferu.

Zgodnie z zarysowującą się już tradycją zeszyt „Kontekstów Kultury” zawiera także wywiad, ściśle powiązany z tematyką numeru. Tym razem Magdalena Machała rozmawia z Krisem Van Heuckelomem o książce Quinna, literackich relacjach polsko-belgijskich, względności kanonów, symetriach i asymetriach w dwukierunkowych wymianach międzykulturowych.

Tak skomponowany zeszyt łączy różne perspektywy metodologiczne, rozmaite dyskursy i praktyki badawcze: translatologia spotyka się tu z komparatystyką i historią literatury. Silnie obecny jest także nurt, który można określić mianem socjologicznego czy ekonomicznego: w kilku artykułach pojawiają się uwagi na temat rynku przekładów, marketingowych strategii wydawniczych, roli instytucji i profesji. Tym samym tytułowy dla zeszytu problem „przekładów, kanonów, przemieszczeń” zostaje też ujęty od strony swych technicznych, organizacyjnych, finansowych uwarunkowań.

Domknięciem całości jest tekst Quinna, który wiedział o tym, że jego książka zainspirowała polską redakcję do stworzenia zeszytu transkulturowego. Napisany specjalnie dla „Kontekstów Kultury” krótki szkic jest ciekawym dopowiedzeniem do książki z roku 2015 – a zarazem postawieniem nowych, wartych rozważenia, pytań.

Jeszcze jedna uwaga musi się pojawić w tym miejscu. Teksty, które złożyły się na ten zeszyt, nie tylko opowiadają o literaturze polskiej w sieci międzykulturowych, międzyjęzykowych relacji, lecz i same powstawały w takiej właśnie sieci współdziałania. Zebrane tu artykuły pisane były w takich krajach (i były przesyłane z takich krajów), jak USA, Brazylia, Czechy i oczywiście Polska. Pracowaliśmy nad tym zeszytem wiosną roku 2020, czyli w czasie, gdy – z wiadomego względu – hasła i pojęcia takie jak „wymiana”, „transfer”, „kontakt”, zwłaszcza w skali globalnej, kojarzyły się niekoniecznie najlepiej, raczej „wirusowo” niż „literaturoznawczo”, raczej jako źródło zagrożenia niż zjawisko pozytywne... Wymieniając e-korespondencję, współtwórcy numeru życzyli więc sobie nawzajem, by ów owocny transfer tekstów i konceptów między autorami a redaktorami okazał się dobrą wróżbą. A przynajmniej – poprawiał humor,

przypominając o tym, że sieci i wymiany nie ustają w swej pracy, mimo nieodczownych granic i kordonów. Mamy nadzieję, że podobną satysfakcję może ten zeszyt sprawić także i swoim czytelnikom.

Zapraszamy do lektury.

Mateusz Antoniuk
Współredaktor prowadzący zeszytu